# ACTIVITATEA LINGVISTICĂ A LUI VASILE BOGREA

DE

G. IVĂNESCU

S-a împlinit în toamna acestui an o jumătate de secol de la moartea lui V. Bogrea, figură remarcabilă a culturii noastre. Căci V. Bogrea nu s-a ocupat numai cu lingvistica; el a avut preocupări cu mult mai largi: a fost un remarcabil cunoscător al istoriei literare a tuturor timpurilor și un profund cunoscător al folclorului, în special al celui sud-est-european, și a dat în aceste domenii cîteva lucrări foarte valoroase (nu mai vorbim de numeroasele sale conferințe de istorie literară, ținute cu diverse ocazii); el a avut și multilaterale și temeinice cunoștințe de istorie, în special de istorie antică, domeniu din care și-a ales temele unei alte serii de conferințe. Bogrea a fost deci un filolog în sensul care se dădea acestui cuvînt pe vremea sa și se mai dă și astăzi, deși nimeni nu mai poate realiza în epoca noastră acest ideal al lingviștilor și istoricilor literari de atunci (generația lui Bogrea, reprezentată la noi și de învățați ca Ov. Densusianu și S. Pușcariu, este ultima care l-a mai putut realiza). Cu toate acestea, V. Bogrea a fost întîi de toate un lexicolog, cum el însuși a spus-o (vom vedea mai jos cu ce ocazie). Acest destin lingvistic al său a fost determinat — putem spune — de împrejurările fundamentale ale vieții sale, deși întotdeauna mediul spiritual în care a trăit l-a îndemnat să-și asume și să cultive întregul domeniu al filologiei. Și Bogrea a fost și un literat.

Născut la 24 septembrie (stil vechi) 1881, V. Bogrea s-a format sub îndrumarea unor mari oameni de știință și ideologi ai poporului nostru, care reprezintă în unele privințe pentru prima oară anumite științe în țara noastră la mare înălțime și au devenit creatori de școală sau de curente literare și culturale. Părinții și bunicii, greci de origine, deși cu funcții modeste, aveau preocupări intelectuale, care s-au transmis acestui vlăstar al familiei.

Ca elev la liceul din Pomîrla, una din cele mai bune școli secundare din vechea Românie, de pînă la 1918, Bogrea a avut în fața sa două exemple de viață remarcabile, prezente în corpul profesoral al liceului: pe poetul junimist Samson Bodnărescu, fost prieten al lui Eminescu, și pe latinistul P. Mihăilcanu, care, peste cîțiva ani, va merge pentru studii de lingvistică latină în Germania, va obține acolo titlul de doctor cu o lucrare de sintaxă latină și va pregăti o ediție a unor texte latinești caracterizate prin numeroase fenomene populare. Cine știe ce însemnează prezența unor eminenți profesori secundari pentru un elev cu calități deosebite, va înțelege că Bodnărescu a fost de pe atunci pentru Bogrea un exemplu de urmat în ce privește activitatea literară; cel de al doilea, a putut fi un exemplu în activitatea științifică, și anume lingvistică, a lui Bogrea, mai ales după ce acesta a devenit licențiat în litere și filozofie, căci teza de doctorat a lui Mihăileanu, *De comprehensionibus relativis apud Ciceronem*, a fost susținută și publicată la Berlin în 1907.



BDD-A1476 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:14 UTC)

Pe vremea cînd V. Bogrea și-a făcut studiile universitare (1902—1905), Facultatea de litere și filozofie a Universității din Iași, la care el s-a înscris, oferea, conform regulamentului din 1897 al Facultății și conform legii din 1898 a învățămîntului, pregătirea în patru specialități: filozofia, filologia clasică, filologia modernă și istoria (vezi D. Berlescu, *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860—1960*, I, București, 1960, p. 159—161, în cadrul lucrării acestuia, *Universitatea din Iași de la 1860 pînă la 1918*). Bogrea se înscrie la 26 octombrie 1902 la Facultatea juridică a Universității ieșene, și numai după cîteva zile, anume la 28 octombrie, și la Facultatea de litere și filozofie. Cererea, păstrată în Arhiva Universității, nu precizează ce specialitate dorea Bogrea să urmeze, pentru că pe vremea aceea studenții trebuiau să facă întîi anul așa-zis preparator, după care urmau să-și aleagă o specialitate. E interesant de spus că, după terminarea anului preparator, el s-a înscris la secția filozofică și că a obținut titlul de licențiat în filozofie la 28 noiembrie 1905. Procesul verbal de licență ne arată că, pe lîngă specialitatea principală, filozofia, alesese ca specialități secundare limba și literatura latină și istoria românilor. Așadar, Bogrea nu se gîndea pînă în 1905 — și vom vedea că nu s-a gîndit nici multă vreme după aceea — să se specializeze în lingvistică, și cu atît mai puțin în lingvistica românească. El și-a ales ca specialitate disciplinele cele mai prestigioase ale epocii: filozofia și filologia latină. Acest tînăr care avea vaste lecturi în domeniul literar, filozofic și istoric, a urmat, conform regulamentului Facultății, cursurile de filozofie ale eminentului filozof P. P. Negulescu și ale lui I. Găvănescu, cursurile de istorie, arheologie și antichități ale lui Petru Rășcanu, Teohari Antonescu și A. D. Xenopol, cursurile de literatură latină ale lui Xenofon Gheorghiu, profesor secundar însărcinat cu suplinirea catedrei de literatură latină, cursurile de literatură greacă ale lui I. Caragiani, cursurile de limba și literatura franceză ale lui A. Naum, dar numai un singur curs al lui A. Philippide, cel privind originea românilor și latina populară (deși regulamentul prevedea o specializare pe secții, el permitea în același timp alegerea ca materii secundare a unor cursuri de la alte secții). Profesorii cu cel mai mare prestigiu erau istoricul și filozoful A. D. Xenopol și filologul (de fapt și istoricul) A. Philippide. Nu este așadar de mirare dacă cei mai buni studenți ai Facultății de litere și filozofie din Iași se pasionau de studiile de istorie și de cele filologice, în special de lingvistică. Destinul științific al lui Bogrea, un eminent student, era ca și fixat de pe atunci. Tînărul care și-a ales filozofia ca specialitate principală a fost probabil puternic atras de personalitatea lui P. P. Negulescu, un filozof cu idei proprii, care era atunci la începutul activității sale; Bogrea a fost probabil cucerit și de puternica personalitate a lui A. D. Xenopol, deja celebru prin numeroasele sale lucrări de istoria românilor, unele publicate de acest învățat și în traducere franceză, și prin lucrarea sa de filozofia istoriei, scrisă și publicată întîi în franceză și tradusă și publicată apoi de autor în românește. După cît se pare, cursurile lui Philippide, care era și el celebru dar se cufundase în teribila muncă cerută de *Dicționarul limbii române*, nu l-au atras atunci pe Bogrea tot atît de mult. Dar aceasta nu înseamnă că Philippide nu va fi mai tîrziu pentru el un exemplu. A fost coleg ca student cu elevi ai lui Philippide ca G. Pascu, și cu Octav Botez și Constantin Fedeleș, care urmau filozofia, dar n-a legat relații prietenești decît cu ultimii doi. Se ridicase deasupra tuturora, așa că, în 1906, G. Ibrăileanu îl va lăsa suplinitor al său la catedra de limba și literatura română de la Liceul Internat „Costache Negruzzi" din Iași.

V. Bogrea nu s-a dovedit precoce în creația științifică. Bun vorbitor, înclinat de pe atunci spre creația literară, avînd o memorie neobișnuită, vibrînd de problemele actualității, așa de grave și de importante pentru destinele poporului român, după obținerea licenței el nu mai simțea probabil pasiune pentru domeniul ideilor abstracte, al filozofiei, ci s-a îndreptat spre domeniul faptelor, al amănuntelor. Foarte probabil, multiplicitatea preocupărilor sale l-a împiedicat de a publica lucrări științifice și recenzii imediat după obținerea licenței. Dar a mai intervenit și altceva. Bogrea nu era, desigur, satisfăcut de mișcarea culturală din Iași, în primul rînd de cea dezvoltată de cercul „Vieții românești",

BDD-A1476 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:14 UTC)

ca și de cea a lui Xenopol, desfășurată în special în revista „Arhiva", și nu înțelegea să-și publice primele studii în publicațiile pomenite. El se simțea atras de un alt curent cultural al țării, sămănătorismul, și de strălucitul lui reprezentant, N. Iorga. Deși era elevul savanților ieșeni și suplinitorul lui Ibrăileanu la catedra de limba și literatura română a acestuia, de la Liceul Internat „Costache Negruzzi", Bogrea nu putea să nu admire pe savantul, de pe atunci de reputație mondială, N. Iorga, fost student al aceleiași Universități, originar dintr-o regiune apropiată aceleia în care se născuse el însuși, cercetătorul atît de harnic al atîtor domenii: istoria românilor, istoria literaturii române, istoria universală medie și modernă, istoria Bizanțului, — mai tîrziu se va afirma și ca cercetător al istoriei turcilor și al istoriei sud-estului european, precum și al istoriei literaturilor romanice —, scotocitorul a sute de mii de documente, luptătorul pentru libertate și unitate națională și pentru eliberarea țărănimii, autorul a zeci de mii de articole și a sute de cărți. Avînd rezerve față de unele aspecte ale orientării cercului de la „Viața românească", în care se integra acum și vechiul junimist A. Philippide, rezerve pe care însă Bogrea nu le trîmbița, el trebuia să se apropie sufletește de N. Iorga, și a devenit oarecum și elevul acestuia. Dealtfel Bogrea și-a descoperit, desigur, afinități cu acest învățat și îndrumător de conștiințe: multilateralitatea cunoștințelor, vastitatea preocupărilor, talentul oratoric înnăscut — ieșenii nu erau oratori —, pasiunea pentru marile probleme politice și sociale ale epocii. Bogrea ne spune singur într-un articol din 12 iulie 1923 (*Sacra via*, p. 92) că a urmărit (și în marginile puterii sale, le-a „servit") începînd din 1908, cursurile de vară organizate de Iorga la Vălenii de Munte, unde veneau români și de peste hotare.

În 1909, după ce a susținut examenul de capacitate, Bogrea a fost numit profesor la Liceul din Piatra (Neamț), unde nu a funcționat pentru că a avut un suplinitor. În toamna anului 1913 este transferat la Iași ca profesor la Liceul Național, astăzi „M. Sadoveanu". Dar deja în 1910 Ministerul învățămîntului și cultelor i-a oferit o bursă de studii în Germania. El s-a hotărît pentru Universitatea din Berlin, centrul necontestat al studiilor de filologie clasică din acea vreme. În anii de studii în străinătate, la Universitatea din Berlin (1910—1914), unde a urmat cursurile unora din cei mai mari filologi clasici și istorici ai antichității din toate timpurile și ale unor germaniști și romaniști remarcabili, s-a ocupat probabil mai ales de filologia clasică și de literaturile romanice și cea germană. A audiat acolo, la început, pe celebrul filolog clasic Ulrich von Willamowitz-Möllendorf, pe germanistul Erich Schmidt, specialist în Goethe, rectorul Universității, pe cel mai mare istoric al antichității din acea vreme, Ed. Meyer, pe romanistul H. Morf, pe filozofi ca Alois Riehl [1]. Carnetul său de prezență la cursuri, din semestrul de vară din 1914, intrat în posesia Bibliotecii Universității din Iași „M. Eminescu", ne arată că el a urmat și alte cursuri: anume pe cel al lui A. Rambeau, despre Manzoni și romantismul italian, pe cel al lui Eduard Norden, un alt celebru filolog clasic german, despre Vergiliu, pe cel al lui Karl Meister, despre latina populară (în același timp a urmat și cursuri ale lui Willamowitz-Möllendorf și Heinrich Morf). Este clar că interesele sale erau atunci nu numai lingvistice, dar și literare. Și este foarte probabil că Bogrea, care mai tîrziu a vorbit cu competență despre indoeuropeistul W. Schulze (vezi „Dacoromania", I, 1920—1921, p. 547—548, în cadrul necrologului despre Karl Friedrich Brugmann), a urmat și cursurile acestui mare savant, o somitate a științei germane și a indoeuropeisticii, care, prin preocuparea de amănunt și eleganța exprimării, semăna cu Bogrea; acesta va fi descoperit singur afinitatea dintre el și Schulze. Avea ocazia la Berlin să asculte și pe alți filologi clasici celebri, ca Fr. Leo, din Göttingen, venit la Berlin pentru a ține niște conferințe (vezi *Sacra via*, p. 124). După cum rezultă dintr-o cerere pe care

[1] Aceste informații sînt date chiar de Bogrea; vezi *Sacra via*, p. 223—235 (prima parte a articolului *Din Berlin*, apărut în „Neamul românesc literar" și publicat de editorii lucrării *Sacra via* sub titlul *Insemnările unui peregrin* pentru că articolul era semnat *Peregrinus*). În textul din *Sacra via* numele profesorului Riehl apare o dată (p. 234) scris greșit: *Reichl*.

BDD-A1476 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:14 UTC)

Bogrea a depus-o la Facultatea de litere și filozofie din Iași la 12 septembrie 1918, cînd el credea că ar putea fi numit suplinitorul catedrei de limba și literatura latină, rămasă vacantă prin moartea în accidentul de cale ferată de la Ciurea, a lui P. Mihăileanu. Bogrea a lucrat intens la Berlin mai ales în domeniul limbii și literaturii latine, pe care și-a ales-o atunci ca specialitatea sa. Căci, desigur, mai toate studiile pe care le avea redactate în 1918 fuseseră elaborate la Berlin. Din aceeași cerere rezultă că el intenționa să-și susțină doctoratul cu lucrarea despre limba și opera lui Properțiu, *Emendationes Propertianae*, care nu era terminată. Dar a început primul război mondial, și Bogrea, revenit în Iași, unde, din toamna anului 1913, în urma transferului de la Piatra (Neamț), își avea catedra sa proprie la Liceul Național, numit astăzi Liceul „Mihail Sadoveanu", nu și-a mai putut continua studiile la Berlin. În condițiile războiului devenea imposibilă și munca științifică. Bogrea a trebuit să amîne pentru ani de zile munca sa în domeniul filologiei clasice. El trebuia să se gîndească la o activitate utilă momentului. Între timp (toamna anului 1914) el s-a transferat la Liceul Internat „C. Negruzzi".

Bogrea începuse a colabora la ziarul „Neamul românesc", condus de Iorga, în aprilie 1909, și a devenit un colaborator activ la acest ziar și la „Neamul românesc literar" în 1910 ; dar și-a rărit colaborarea în anii ce au urmat, preocupat probabil de a învăța cît mai multe la Berlin. El a redevenit un colaborator asiduu al periodicelor conduse de Iorga și al altor periodice la începutul anului 1917, cînd Iorga se refugiase, ca și autoritățile centrale de stat, la Iași. Dezamăgirea provocată unui admirator al culturii germane de brutalitatea conducătorilor militari și politici ai poporului german, dovedită mai ales în timpul războiului, convingerea în victoria finală a aliaților și îmbărbătarea poporului român în restriște, sînt temele ziaristicii sale din acest timp, de o înaltă ținută, asemănătoare aceleia a lui Eminescu și a lui Iorga.

Desigur, Bogrea n-a neglijat niciodată, începînd din vremea înscrierii sale la Universitatea din Iași, studierea realităților istorice, literare, folclorice și lingvistice românești. Dar, cel puțin de la 1910 la 1914, atenția sa a fost îndreptată mai ales asupra realităților antice și în special latine. Împiedicat de război de a se mai întoarce la Berlin, Bogrea trebuia să ia hotărîrea de a se ocupa mai ales de probleme românești. Căci, bibliotecile din țara noastră fiind extrem de sărace în cărți de filologie clasică, Bogrea nu se putea gîndi să aprofundeze în țară o problemă din acest domeniu. Dealtfel în străinătate una din preocupările lui esențiale a fost aceea de a descoperi „împărăția minunată a sufletului german", deci, „împărăția" culturii germane, cum spune el în însemnările intitulate *Din Berlin*, publicate în 1910 în „Neamul românesc literar" (vezi *Sacra via*, p. 223—242) (pasajul care ne interesează, citat de noi mai sus, e de la p. 225 ; acolo ni se mai spune că nu ambiția de a lua un doctorat, ci nevoia de a cunoaște cultura germană l-a determinat să meargă la studii în Germania). Așadar, nemaiputînd continua după 1914 studiile de filologie clasică, Bogrea s-a îndreptat spre studierea realităților românești. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît activitatea școlii lingvistice ieșene, reprezentată atunci de fostul său profesor A. Philippide și de fostul elev al acestuia, G. Pascu, se potența și se contura față de activitatea celorlalte școli lingvistice românești. Și, fără să fi avut legături cu Philippide și cu Pascu, el a început a se ocupa de aceleași probleme de care se ocupau și aceștia și, cu toate că a gîndit adesea în dezacord cu ei, el a devenit (sau a rămas) un elev al lui Philippide, de la care și-a însușit metoda de lucru și un mare număr de cunoștințe. S-a spus că, în lingvistică, el s-a îndepărtat de neogramatici, devenind un adept al noilor curente lingvistice, de explicare a lexicului și a evoluțiilor lui semantice. Dar Philippide nu a fost în lexicologie un neogramatic decît la început. Studiul acestuia, *O rămășiță din timpuri străvechi, jioară (žioáră)=cristal*, în „Arhiva", XXV, 1914, p. 145—172, ne arată pe Philippide printre primii care în secolul al XX-lea au studiat amănunțit lexicul în legătură cu istoria popoarelor. Așa încît Bogrea a avut chiar la Iași exemple despre noile orientări ale lexicologiei. Dar aceasta nu l-a dus la disprețuirea neogramaticilor. Influențele pe care le-a suferit după război din partea altor personalități din țară și din străinătate nu l-au îndepărtat nici în filologia clasică, nici în cea româ-

BDD-A1476 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:14 UTC)

nească de realizările neogramaticilor, care constituie și astăzi baza lingvisticii și a filologiei.

Bogrea acumulase pînă atunci o vastă știință și în domeniul realităților românești. Într-un articol evocare despre T. Pamfile, scris la moartea eminentului și harnicului folclorist, în „Dacoromania", II, 1921—1922, p. 893—894, el ne spune că a avut în mînă manuscrisele nepublicate ale acestuia (vezi acum *Sacra via*, p. 122). Unul dintre primele sale articole lingvistice, *În cîrneleagă*, a apărut în „Neamul românesc" din 6 februarie 1917 (a fost reprodus apoi în „Șezătoarea", 33, 1925, nr. 7—9, p. 98—101, și în *Pagini istorico-filologice*, p. 118—120). Bogrea urmărea atent activitatea lingvistică românească, și, fără să se angajeze la o lucrare întinsă, începea să ajungă la concluzii personale mai ales în domeniul lingvisticii române. Dar, în toamna anului 1918, Bogrea nu redactase decît cîteva lucrări de lingvistică românească. Aceasta pare a rezulta din cele spuse de dînsul în cererea sa din 12 septembrie 1918 către decanul facultății de filologie din Iași (atunci funcționa în această calitate însuși A. Philippide), prin care solicita numirea ca profesor suplinitor al catedrei de limba și literatura latină (el spunea că n-a îndrăznit să ceară suplinirea decît pentru că, în toamna anului 1916, P. Mihăileanu îl propusese suplinitorul său, cînd acesta trebuia să plece pe front). În această cerere Bogrea pomenea teza sa de doctorat, încă neterminată, *Emendationes Propertianae*, și alte opt lucrări pe care le avea în manuscris: 1. *Originalitatea poeziei romane, cu deosebită privire asupra satirei și elegiei;* 2. *Despre traducerile românești în latinește;* 3. *Barbarus, eine Wortbiographie;* 4. *Observații critice asupra textului lui Juvenal, în special a[supra] fragmentului Bodleyan;* 5. *Citind autorii latini (culegere de diverse observații mărunte asupra limbii, metricii etc. a diferiților autori studiați);* 6. *O glosă hesychiană în românește:* καπέτις χοῖνιξ = *căpete șinie;* 7. Trei conferințe de literatură antică (ținute în decembrie 1917 în folosul orfanilor de război); 8. *Herodot, manuscris românesc din circa 1650, colaționat din nou cu textul grecesc, întovărășit de un studiu asupra tehnicii traducătorului și [de] un excurs asupra istoriografiei grecoromane.* Desigur, în cererea sa, el pomenea numai lucrările privind limbile greacă și latină, căci solicita o suplinire a unui post de profesor de filologia clasică. Cererea lui Bogrea a rămas însă fără efect, căci profesorii universității ieșene și-au îndreptat privirile spre un tînăr filolog clasic care obținuse deja titlul de doctor în Germania, I. M. Marinescu [2].

Activitatea științifică a lui Bogrea nu putea căpăta amploare decît după război. Și ea a fost favorizată și de faptul că, prin sprijinul lui Iorga, Bogrea a fost numit profesor de limba și literatura latină la Universitatea din Cluj, în toamna anului 1919. Dar obligațiile pe care Bogrea le-a contractat în 1919 ca profesor de limba și literatura latină nu l-au putut determina să renunțe la ceea ce devenise acum cea mai mare pasiune a sa, filologia română. Așadar, cu toate că Bogrea era profesor de filologie latină, el avea ca primă preocupare a sa filologia română. Nu trebuie să concludem de aici că el a neglijiat obligațiile sale de profesor de filologie clasică. Este drept că, după 1919, Bogrea n-a publicat în acest domeniu nimic și că nu se gîndea să publice ceva. Dar Bogrea a ținut atunci cursuri universitare extrem de documentate la Universitatea din Cluj. În toamna anului 1919, el a făcut un curs de *Introducere în filologia clasică*, păstrat în notele unor studenți; avem a face de fapt cu o expunere despre pronunția greacă și latină și cu o istorie a filologiei clasice pînă în epoca Renașterii. Apoi el a făcut și cursurile: *Elemente de gramatică comparată a limbilor clasice, Latina populară: izvoare, istoric, structură, Onomastica greco-latină* și altele. Probabil și textul de morfologie comparată a limbilor indoeuropene, găsit recent de M. Borcilă în lada cu manuscrise rămase de la V. Bogrea,

[2] Cele mai multe din datele biografice de mai sus pentru care se fac trimiteri la documente de arhivă, ne-au fost comunicate de acad. V. Mârza, prof. G. Agavriloaei și C. Cercel, care au pregătit un minuțios și documentat studiu despre viața eminentului filolog moldovean. Le exprimăm și pe această cale mulțumirile noastre.

BDD-A1476 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:14 UTC)

a fost tot un curs universitar. Aceste cursuri, ca și cunoștințele sale despre limbi — vorbea latinește, cunoștea toate limbile sud-estului european și altele și citea cărți de lingvistică în olandeză, ca tratatul de gramatică comparată indo-europeană al lui J. Schrijnen —, care să nu mai vorbim de talentul lui de orator, au impresionat mult pe colegi și pe studenții săi. Dar el n-a putut să definitiveze cursurile sale universitare și a dat spre publicare numai studiile de lingvistică românească și cîteva studii de folclor și istorie literară românească veche. De-altfel în aceeași vreme Bogrea și-a risipit mult timp ținînd nenumărate conferințe publice despre cele mai variate probleme, de la cele privind istoria antică a Orientului și filologia clasică, pînă la cele privind literaturile moderne ale Occidentului european și literatura română. Tot atunci publică el și un mare număr de articole de ziar și evocări. Nu trebuie apoi să uităm că Bogrea era mereu foarte bolnav, suferind de ulcer duodenal. În 1920 el a suportat o operație la stomac. Și cum pe atunci operațiile puteau duce ușor la moarte, între altele și din lipsa antibioticelor, în preajma operației el se gîndea că s-ar putea să moară. La 5 septembrie 1920, Bogrea scria în jurnalul său atît de semnificativ ca titlu, *Din carnetul unui răstignit* (vezi *Sacra via*, p. 245) : „Mîne voi fi operat. Poimîne — cine știe ce voi mai fi [!]. Gîndul acesta îmi înnourează mintea și-mi înrourează ochii... Ce nebănuite și nenumărate sînt fibrele care ne leagă de viață ! Și cum vibrează ele de dureros la gîndul întunecat al morții !“ Și, după cum rezultă din rîndurile care urmau, regretul lui cel mare era că s-ar fi putut să nu mai afle alte amănunte decît cele pe care deja le aflase despre mormintele Basarabilor, descoperite tocmai atunci la Curtea de Argeș. El încheia acele însemnări cu strigătul deznădăjduit : „Doamne, de este cu putință, treacă de la mine păharul acesta !“.

În partea finală a aceluiași jurnal, Bogrea spunea : „O viață sfărîmată și viața asta a mea. Jumătate din ea s-a risipit în dureroasă trîndăvie pe paturi de spitale și lungi nopți albe de agonie fizică și morală, ...“ În astfel de condiții înțelegem că omul nu putea da științei și catedrei ceea ce ar fi voit. De aceea s-a ocupat atunci numai de redactarea lucrărilor de filologie română ; și trebuie să recunoaștem că a redactat atunci foarte mult în acest domeniu. Dar o altă operație, cea din 1927, a pus capăt greu încercatei sale vieți, care ajunsese la numai 45 de ani. Nu trebuie să uităm deci că Bogrea nu s-a realizat integral atît din cauza vitregiei timpurilor — războiul — cît și din cauza bolilor care l-au chinuit ani de zile. Pârvan, mort tot în urma unei operații, astăzi banală, de apendicită, și tot în floarea vîrstei, la 45 de ani, a fost mai norocos în această privință, căci n-a suferit în viață decît sufletește, nu și fizicește, și a avut posibilitatea să-și redacteze una din marile opere proiectate de dînsul. Pe cînd Bogrea nu ne-a putut da o operă unitară ; el nu a publicat decît fărîme din ceea ce gîndea, fără să mai poată trece la închegarea articolelor sale într-un tot și la redactarea și publicarea cursurilor ținute la Universitatea din Cluj.

Bogrea s-a analizat cu luciditate, ba chiar cu o cruzime, rar întîlnită la oamenii noștri de știință, dintre care unii sînt prea indulgenți cu propria lor persoană, iar alții sînt dispuși să se considere niște personalități extraordinare, chiar cînd au jucat și joacă un rol mic în dezvoltarea științei. În același jurnal din care am scos emoționantele, vibrantele accente de mai sus, el scria, aproape un an mai tîrziu (p. 247) :

„Recomandîndu-mă, — cu elogii care mă jenează totdeauna, fiindcă-mi arată ce ar trebui să fiu, ca să le merit —, unei doamne prietenul O [=G. Oprescu] m-a numit filolog“. „Filolog ? Eu nu prea sînt asta. Și — mi s-a pus incisiv întrebarea : — Bine, dar ce ești tu ? Voi da răspuns și ușor. Ce sînt ? Dac-aș fi învățat științele naturale, aș fi fost un *entomolog*. Fiindc-am învățat „literele“, sînt un — *etimolog*. Asta sînt eu : un *etimolog*. Mă interesează, mă pasionează viața acelor insecte... verbale, care sînt cuvintele. M-am simțit întotdeauna atras de aceste microcosme, al căror puls minunat mi s-a părut mai conform, mai congenial cu însuși pulsul inimii mele, decît vastul, eternul ritm macrocosmic“.

Și imediat după aceea, el nota *(ibid.)* :

„Cuvintele sînt niște călători năzdrăvani prin veacuri și prin ținuturi ... [punctele de suspensie ale editorilor], care adesea nu vor să spună de unde vin.

BDD-A1476 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:14 UTC)

Și e totdeauna o mare satisfacție, că li-am putut smulge secretul. Meseria aceasta, de detectiv etimologic, are un deosebit farmec". (În ambele pasaje citate, am înlăturat numeroasele alincate).

Vom spune că Bogrea a fost totuși un filolog, adică un istoric literar, un folclorist, un istoric și un lingvist. Am afirmat deja că el a realizat tipul de filolog, și în special de filolog clasic, așa cum îl definise cultura germană: cercetător al istoriei spirituale a umanității, în speță al celei antice. Definiția aceasta fusese reluată atît de profesorul său de filologie din Iași, Philippide, cît și de cel mai de seamă dintre profesorii săi de filologie din Berlin, Willamowitz-Möllendorf; și, citîndu-l numai pe cel din urmă, ea este reluată de Bogrea în cursul de *Introducere în filologia clasică*. Dar Bogrea nu s-a putut realiza în scris decît ca lingvist. Așa încît cuvintele sale citate mai sus definesc perfect numai activitatea sa științifică principală. Ele ne arată, plastic exprimată, și concepția și poziția sa lingvistică. Bogrea se integrează într-o serie de cercetători care, în primele decenii ale secolului al XX-lea, s-au pasionat de istoria cuvintelor, de viața lor. După cercetările de fonetică și morfologie, mai rar și sintaxă, din ultimele decenii ale secolului trecut, ale neogramaticilor din toate țările, lingviștii se apropiau pe la 1900 cu interes și de istoria cuvintelor, care pînă atunci le atrăseseră atenția foarte rar. În domeniul indoeuropeisticii, Osthoff, Meringer și Meillet, în acela al romanisticii Schuchardt și Gilliéron, dar și mulți alții, treceau la studierea amănunțită a lexicului, în legătură cu particularitățile lucrurilor pe care le denumeau și cu istoria socială a popoarelor. În țara noastră era aceeași preocupare: A. Philippide elabora *Dicționarul limbii române*, Ov. Densusianu se ocupa de evoluțiile lexicale și semantice care au avut loc de la o epocă la alta sau stăteau în legătură cu păstoritul; S. Pușcariu publicase primul volum din *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I, Heidelberg, 1906 (singurul care a apărut), iar, după 1906, elabora, cu ajutorul cîtorva colaboratori, *Dicționarul limbii române*. Alți lingviști ca G. Pascu, I. A. Candrea și A. Scriban se ocupau tot de probleme lexicale. Bogrea nu se putea sustrage atmosferei generale din epoca sa din toate țările Europei și din țara noastră. Problemele etimologice nerezolvate ale cuvintelor românești erau nenumărate. Extrem de variatele și bogatele cunoștințe ale lui Bogrea, de limbă și de literatură, de etnografie, de folclor și de istoria poporului, nu puteau să nu-i ofere soluții noi, adesea foarte ingenioase, în problemele etimologice. Mediul clujean de după 1919 a întărit această direcție a spiritului său, a potențat-o, i-a dat posibilitate să se exercite la maximum.

S. Pușcariu organizase la Cluj „Muzeul limbii române", instituție care avea de scop să elaboreze *Dicționarul limbii române*, patronat de Academie, să pregătească și să adune materiale pentru volumele viitoare și pentru alte lucrări de lexicologie, să realizeze și alte mari opere colective și de interes național privind limba română, ca *Atlasul lingvistic românesc*. Spiritul activ, dinamic al lui S. Pușcariu, care a fost și primul rector al Universității românești din Cluj și a organizat în această calitate Universitatea clujeană, a mobilizat în jurul său energiile aduse atunci în capitala spirituală a Ardealului. Între altele, Pușcariu a planificat în cadrul Muzeului limbii române, ședințe săptămînale de discuții ale contribuțiilor în domeniul lingvisticii române, pe care le aduceau numeroșii lingviști și filologi români numiți profesori sau conferențiari la Universitatea din Cluj. Studiile etimologice ale lui V. Bogrea excelează printr-o bibliografie extrem de bogată, în unele privințe neașteptată, adesea uluitoare, prin asociații nebănuite, ceea ce îl apropie de N. Iorga, și prin o cunoaștere a amănuntelor, care presupune o adunare a materialului timp de ani de zile, chiar de decenii. El s-a ocupat, cum era și firesc, de cuvintele rare, de sinonime, de sensurile necunoscute, vechi și noi, ale cuvintelor românești, de expresii neînțelese sau deteriorate din textele culte și cele populare. A descoperit atunci etimologia a circa 500 de cuvinte și expresii românești. Multe din studiile sale prezintă un număr mare de note în subsol, unele foarte lungi, explicabile pentru un om cu o lectură extrem de bogată și de variată. În această privință, el seamănă cu Pârvan, care, în una din primele sale lucrări, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoroman*, București, 1911, copleșea textul lucrării cu note

BDD-A1476 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:14 UTC)

care întreceau ca întindere textul. Acesta este și cazul unora dintre studiile lui Bogrea. Mai toate studiile sale lingvistice au apărut în publicația Muzeului limbii române, numită „Dacoromania" și în „Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj".

Bogrea n-a reușit să-și publice după 1919 decît unul din studiile anunțate de dînsul în cererea sa din 1918, către decanul Facultății de litere și filozofie din Iași, anume cel de filologie română: studiul despre traducerea românească a operei lui Herodot, făcută pe la 1650. Lăsînd la o parte considerațiile asupra istoriografiei greco-romane, anunțate atunci, și probabil și cele despre tehnica traducătorului, Bogrea s-a oprit numai asupra constatărilor de ordin semantic pe care le-a făcut prin comparația textului românesc cu cel grecesc, constatări care îmbogățesc cunoștințele noastre despre limba română a secolului al XVII-lea. Lucrarea a apărut sub titlul: *Observații semantice asupra „Irodot"-ului de la Coșula* și constituie prima parte a unei serii de studii intitulate *Studii semantice*. Opera lingvistică a lui Bogrea este însă constituită nu numai de aceste studii etimologice, în care el explica limba prin istoria poporului, ci și de un număr destul de mare de recenzii ca și de cîteva necroloage, dintre care vom cita pe cel scris la moartea lui K. Brugmann, cel mai mare indoeuropeist al vremii („Dacoromania", I, p. 546—548). Studiile etimologice și folclorice precum și studiul despre *Originalitatea poeziei romane*, redactat pînă în 1918, au fost tipărite recent într-un volum de Mircea Borcilă și Ion Mării, sub titlul *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, și se ridică la 449 de pagini. Dar de la Bogrea au mai rămas în manuscris, cum am aflat de la M. Borcilă, încă multe pagini aproape definitiv redactate privind mai bine de 400 de etimologii românești, șapte articole de istoria limbii române, cu un total de circa 80 de pagini, și o morfologie comparată a limbilor indoeuropene, ca să nu mai vorbim de alte opere ale sale, de istorie literară latină.

Opera lui Bogrea se reduce deci la un număr relativ mic de pagini, căci ea este numai o parte din ce a conceput și din ce a început să realizeze acest învățat cu cunoștințe extrem de variate și numeroase. Ea nu ne dă însă dreptul să spunem ceea ce spunea Bogrea despre el însuși cu cîteva zile înainte de moarte, în jurnalul său, scris pe patul unui spital din Viena. În continuarea unui pasaj deja citat mai sus de noi, acela în care spunea că și-a petrecut jumătate din viață în spitale, Bogrea adăuga că cealaltă jumătate a vieții sale (vezi *Sacra via, p. 249)* s-a „risipit în dibuieli nesigure după un drum pe care nu mi l-am găsit încă. Gîndeam altădată cu durere la suprema amărăciune a constatării tîrzii că viața ta de pînă atunci n-a fost decît o *digresiune*... A mea a fost de fapt așa. În tot ce am făcut pînă acum, eu n-am făcut de fapt nimic, absolut nimic *întreg*, și prin urmare *nou, durabil. Pendent opera interrupta* e un omagiu, pe care — si sic fata ferunt — eu nu l-aș merita". (Și în acest pasaj am înlăturat alineatele). Bogrea se analizează aici cu o cruzime și mai mare decît aceea pe care i-am văzut-o cînd am citat un alt pasaj din jurnalul său pomenit; căci el își găsise un drum în viață, iar viața lui n-a fost o digresiune, ci un început de împlinire a vocației sale și a planurilor sale de pînă atunci. Desigur, el spunea că nu și-a găsit încă drumul, pentru că nu apucase a se realiza în domeniul pentru care se pregătise din timpul studiilor universitare și pînă la 1914, și în care a muncit și după 1919; acela al istoriei literare universale și al filologiei clasice; și el considera, poate, acum o digresiune tocmai ceea ce considerase în 1920 drept specialitatea sa: faptul că era etimolog. Pasajul în discuție trebuie înțeles probabil în sensul că el vedea în viitor realizarea sa tot în domeniul filologiei clasice și al istoriei literare universale. Dar soarta n-a voit aceasta. Ca și Pârvan, el și-a încheiat existența înainte de a fi realizat ceea ce proiectase și ceea ce începuse a realiza. Ba încă, mai nefericit decît acest mare istoric al neamului nostru, care publicase atîtea lucrări întinse, Bogrea nu apucase să publice nici o operă de întinderea unei cărți. La aceasta făcea el desigur aluzie, cînd spunea că n-a dat *„nimic întreg* și, prin urmare, *nou, durabil"*. Cu toate acestea opera sa constituie o unitate și este nouă și durabilă. Și fiindcă l-am comparat cu Pârvan, vom spune că Bogrea prezenta și

BDD-A1476 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:14 UTC)

altă asemănare cu marele istoric: articolele sale de ziar publicate în timpul războiului, ca și evocările unor personalități publicate atunci sau după 1919, prezintă aceeași tonalitate lirică și solemnă pe care o întîlnim și în scrierile lui Pârvan din *Idei și forme istorice* și din *Memoriale*. Adesea, citindu-l pe Bogrea, ai impresia că citești pe Pârvan. Este la acești doi mari oameni de știință moldoveni ceva comun, care se explică desigur prin structura particulară a sufletului moldovenesc, liric prin excelență, prin formația în Germania din preajma primului război mondial și prin bogatele lor lecturi din scriitorii latini. Dar soarta lui Bogrea este și soarta celui mai mare scriitor al nostru, care de asemenea n-a avut norocul să se realizeze decît parțial, Eminescu. Acest lucru l-a înțeles Bogrea însuși, cînd încheia paginile sale de jurnal scrise la Viena în preajma morții, în felul următor *(Sacra via,* p. 250):

„Săracul marele Eminescu! Și-a căutat și el cîndva alinarea suferințelor în această Vienă, care a fost de atîtea ori și o hidoasă hienă...

Aud din apropiere dulce sunet de clopote... De ce-mi tresar în minte așa de dureros versurile genialului nenorocit [?]: „Cu fața la părete mă lasă prin străini, / Să-nghețe sub pleoape a ochilor lumini"...

Ochii lui Bogrea au înghețat în acel spital din Viena, la 6 septembrie 1926, înainte ca el să se fi realizat așa cum voise. Dar contemporanii au știut să-l prețuiască pe Bogrea așa cum merita, judecîndu-l nu numai după puținul ce a dat științei, ci și după numeroasele sale cunoștințe, precum și după talentele și posibilitățile lui. Revine lingviștilor clujeni sarcina de a se apleca asupra manuscriselor și asupra cursurilor sale rămase în notele studenților, pentru a ne da o idee completă despre activitatea lui științifică și despre ceea ce el a adus nou în lingvistica românească.

BDD-A1476 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:14 UTC)